

ULUSLARARASI BOYUTU İLE DON KAZAKLARININ TÜRKİYE'DEN GÖÇÜ

Sinan KIYANÇ¹

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de (Manyas-Kocagöl Köyü/Akşehir-Kazak Köyü’nde) yaşayan Don Kazakların 1962 ve 1963 yılındaki göçü uluslararası boyutu ile ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’in kuzeyini fethi sürecinde mücadele ettiği Don Kazakların bir kısmı, yaşanan siyasi olaylar sonrasında Osmanlı Devleti himayesine girmiştir. Önce Tuna Boyuna yerleştirilen Don Kazakları, farklı tarihlerde Anadolu’ya, Kocagöl ve Beyşehir Gölleri kenarına, göç etmiş, 1963 yılına kadar bu topraklarda yaşamışlardır. Don Kazakları inancında yedi göbeğe kadar akrabalarla evlenmeleri günahtı. Uzun yıllar yaşadıkları Anadolu’da yıllardır evlenmeler nedeniyle neredeyse tamamı akraba olmuştur. Bu durum evlenememelerine, beraberinde göç kararı almalarına neden olmuştur. Göç kararı her ne kadar içsel nedenden dolayı alınsa da bu kararın ortaya çıkmasında ve yönlendirmesinde uluslararası gelişmeler de önemli rol oynamıştır. Araştırmada Don Kazakların göç kararının ortaya çıkışı ve göç sürecinde meydana gelen gelişmelerin uluslararası boyutu, ülke ilişkileri ve kamuoyuna etkisi arşiv belgeleri başta olmak üzere dönemi aydınlatan anı, hatırat ve araştırma eserleri kapsamında elde edilen bilgi ve bulgularla ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Don Kazakları, Göç, Tolstoy Vakfı, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri.

MIGRATION OF DON COSSACKS FROM TURKEY WITH ITS INTERNATIONAL DIMENSION

ABSTRACT

In this study, the migration of the Don Cossacks living in Turkey (Manyas-Kocagöl Village /Akşehir-Kazak Village) in 1962 and 1963 is discussed with its international dimension. Some of the Don Cossacks, which the Ottoman Empire fought during the conquest of the north of the Black Sea, entered under the auspices of the Ottoman Empire after the political events. The Don Cossacks, who were first settled along the Danube, migrated to Anatolia on different dates, to the shores of Kocagöl and Beyşehir Lakes, and lived in these lands until 1963. In the belief of the Don Cossacks, it was a sin to marry up to seven navels. In Anatolia, where they lived for many years, almost all of them became relatives due to marriages for years. This situation caused them not to be able to get married and to take the decision to emigrate together. Although the decision to migrate was taken for internal reasons, international

¹ Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, sinankiyanc@gmail.com.

developments played an important role in the emergence and orientation of this decision. In this search, the emergence of the migration decision of the Don Cossacks and the international dimension of the developments that took place in the migration process, the country's relations and its impact on the public are revealed with the information and findings obtained within the scope of memoirs, memoirs and research works that illuminate the period, especially archival documents.

Keywords: *The Don Cossacks, Migration, The Tolstoy Foundation, The Soviet Union, The United States of America*

1. GİRİŞ

Anadolu zengin coğrafyası ile asırlar boyunca birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Topluluklar bu zengin coğrafyanın günümüze ulaşan zenginliğinin bir parçası olmuştur. Bu topluluklardan birisi de Don Kazaklarıdır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzey kıyılarını fethi sürecinde karşılaştığı Don Kazakları, fethin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada varlığını tehlikeye düşürmüştür. Osmanlı Devleti ile amansız bir mücadeleye giren Don Kazakları, Osmanlı-Rus ilişkilerinin başlaması ile iki ülke arasında önemli bir sorun olmuştur (Kamalov, 2016).

Osmanlı Devleti ile çatışma içerisinde olan Don Kazakları, Zaparog Kazakları ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyısındaki kentlerini yağmalamıştı. 17. yüzyılda şayka adını verdikleri manevra kabiliyeti yüksek ve kolay taşınabilen kayıklar ile İstanbul da bu yağmalamadan nasibini almıştı. Bu çatışma Rusya'nın Don Kazakları üzerindeki baskısını artırması ile değişmiştir. Aziz Nikon'un 17. yüzyılın hemen başındaki reformları Kazaklar arasında memnuniyetsizliğe neden olmuştu. Rusya ile dini ayırım sonrasında siyasi ayrıma da neden olmuş, Kazakların isyanlar tarihini başlatmıştır (Öztürk, 2000).

Bu isyanlardan Bulavin İsyanı, Don Kazakları ile Osmanlı Devleti ilişkilerinde yeni bir süreç başlatmıştır. Bulavin'in Ruslar tarafından öldürülmesi sonrasında Ignat Nekrasov liderliğindeki Don Kazakları isyanı devam ettirmişti. Çarlık Rusya'nın isyanı bastırmasıyla Ignat Nekrasov, Osmanlı Devleti himayesine girmiştir. Kuban bölgesinde Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan ve Osmanlı-Rus Savaşında, Osmanlı Devleti tarafında savaşan Ignat Nekrasov taraftarlarının bir kısmı Rusya'nın af çağrılarına yanıt vermişse de bir kısmı Osmanlı himayesinde kalmaya devam etmiştir. Kuban bölgesinde yaşayan Don Kazakları daha sonra Anadolu'ya ve Tuna boyuna göç etmişlerdi. Anadolu'da Manyas Gölü kıyısı ile Enez'e yerleşen Don Kazakları, bir kısmı daha sonra salgın hastalıklar ve ekonomik nedenlerden ötürü göç etmek durumunda kalmışlardır (Somuncuoğlu, 2004: 74-75). Manyas Gölü kenarında Kocagöl ve Bereketli köylerini kuran Don Kazaklarının bir kısmı daha sonra Beyşehir

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

Gölü'nde yer alan Mada Adası'na yerleşmişlerdir. Romanya'dan gelen, Dunaki (Tunadan gelen) Kazakları olarak adlandırılan bir kısım ise Konya Akşehir'de Gürsu köyüne yerleşmişlerdir.

Bereketli köyü sakinlerinin 1928 yılında Rusya'ya göç etmelerine karşın Gürsu ve Kocagöl'deki Don Kazakları, Anadolu'da yaşamaya devam etmişlerdir. Kalan Don Kazakları ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında göç hareketliliğine başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında göçün tamamlandığı 1963 yılına kadar geçen süre boyunca Don Kazakları göç mücadelesi vermiştir. Bu süreç aynı zamanda Anadolu'daki Don Kazakları hakkında araştırmaların da ortaya çıktığı dönemdir. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nden araştırma grupları, topluluklar hakkında araştırma yapmıştır (Ülken ve Tanyeli, 1955; Turhan, 1956; Eröz, 1962; Fındıkoğlu, 1962; Fındıkoğlu, 1963). Bu araştırmalar aynı zamanda, araştırmacıların göç sürecine tanıklık etmesinden ötürü son derece kıymetlidir. 1963 yılı Don Kazaklarının göç sürecinin tamamlandığı yıl olmasının yanı sıra araştırmaların da yayınlandığı son yıl olmuştur. Uzun yıllar topluluk hakkında çalışma ortaya konmamıştır. Don Kazakları hakkında en önemli kaynak olan, insanların yavaş yavaş aramızdan ayrılmasıyla bilgiler kaybolmaya yüz tutmuştur. Beğlan B. Toğrol'un 1987 yılındaki "The Kuban Cossacks of Manyas Turkey and 'The Cossacks' of Leo Tolstoy" isimli makalesinin dışında 2000'li yılların başına kadar araştırma ortaya konulmamıştır (Toğrol, 1987). 2000'li yılların hemen başında Don Kazakları hakkında araştırmalar yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır (Arı, 2000; Arı, 2003; Somuncuoğlu; 2004). Yakın zamanda ortaya konulan araştırmalar Türkiye'deki Don Kazaklarının tarihini aydınlatan, nitelikli arşiv çalışmalarıdır (Öztürk, 2000; Kanat, 2018; Türker; 2020; Muşmal ve Benli: 2019).

Bu çalışma göçün uluslararası boyutunu ele almaktadır. Don Kazakları göçünün sadece iç nedenden/nedenlerden ötürü olmadığı, Türkiye, Sovyetler Birliği ve ABD ekseninde meydana gelen gelişmelerin önemli rol oynadığı; Sovyetler Birliği ve ABD'nin güç mücadelesinin bu süreçte de sergilendiği anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş'ın gölgesinde meydana gelen göç, aynı zamanda Doğu Bloku ile Batı Bloku arasında mücadeleye sahne olmuştur. Çalışmada göç sürecinin uluslararası arenada nasıl algılandığı ve bu konuda farklı devletlerin, uluslararası kuruluşların ve bazı Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) tavrı ve faaliyetleri arşiv ve bazı STK kayıtları üzerinden incelenmiştir.

2. DON KAZAKLARI

Ruşçada *Kazaki*, İngilizcede *Cossacks* olarak adlandırılan topluluk ismi Türkçeye *Kazaklar*, *Kozaklar* olarak geçmiştir. Kazakistan'da yaşayan Kazaklar ile karıştırılmaması için kimi kaynaklarda *Kozaklar* veya *Kossaklar* olarak adlandırılmaktadır (Bakar, 2015; Kaplan, 2019: 2). Kazak kelimesinin menşei hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Ancak bu ifade bir ırkı değil bir yaşam biçimini ifade

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

etmektedir. Öncelikle *hür, serbest, bekâr, mert, yiğit* vs. anlamında kullanılan ifade yaşanan karışıklıklar nedeniyle *derbeder, serseri, harami, haydut* anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kazak kelimesi siyasi ve etnik bir anlam içermemektedir. Ruslar, belli bir mesleği olmayana, başına buyruk insanları Kazak olarak adlandırmıştır (Doğan, 2019:18-19). Dinyeper, Don, Volga, Ural ve Terek bölgelerinde yaşayan bu topluluk vergi vermeyen, kendi kendini yöneten, askeri kimlikleri ile ön plana çıkmış bir topluluktur (Erdoğan, 2020: 1427).

Osmanlı Devleti tarihinde Kazak saldırıları geniş yer tutmaktadır. Birçok kez Kazak saldırılarına maruz kalan Azak (Tana) Kalesi, 18 Haziran 1637 yılında işgal edilmişti. Kazaklar, Azak Kalesi'nin yanı sıra etrafındaki kaleleri de ele geçirmesi, bölgedeki Osmanlı varlığını tehlikeye düşürmüştü. Kazak tehlikesi sadece Azak Kalesi bölgesi ile sınırlı değildi. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarındaki kentlerine yönelik saldırılar düzenlenmiştir (Öztürk, 2000).

Kazakların bu durdurulamaz saldırılarında en önemli başarıları hiç şüphe yok ki Azak Kalesi'ni almalarıydı. 21 Nisan 1637 tarihinde kuşattıkları Azak Kalesi'ni 18 Haziran 1637 tarihinde ele geçirmişlerdi. Bu başarı İstanbul'da geniş yankı uyandırmıştı. Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'ni alabilmek için 1641 yılında harekete geçebilmişti. Kuşatma son derece başarılı olsa da kale büyük hasar görmüştü. Yaklaşan kış nedeniyle kuşatmayı kaldıran Osmanlı ordusu karşısında Kazaklar, baharda yeni bir saldırı öncesinde Çar'a başvurarak silah ve mühimmat karşılığında Azak Kalesi'ni himayesine almasını istemişlerdi. Kalenin büyük kısmının zarar görmesi ve tamirinin mümkün görünmemesi nedeniyle Çar gönderdiği fermanda teklifin kabul edilmediğini, kaleden çekilmelerini, aksi takdirde Osmanlı Devleti karşısında destek olmayacağını açık bir şekilde belirtmişti. Kazaklar bunun üzerine kaleyi tahrip ettikten sonra, 1642 yılında kaleyi boşaltmışlardı (Riasanovsky ve Steinberg, 2016: 180-181; Yüksel, 2011: 205-218).

Kazak tarihi savaşlar, isyanlar ve sürgünlerle doludur. Kural tanımaz yapıları ve bölgelerindeki güç dengeleri nedeniyle farklı devletlerin etkisinde kalmışlardır. Moskova'da yaşanan dini çalkantılar, Rusya ile Kazaklar arasında büyük bir ayrıma neden olmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısı Kazaklar ile Rusya arasındaki ayrışmanın derinleşmesine neden olmuştur. Rusya'da Hıristiyanlık resmî kabulü ile eski inanişaya sahip olan toplumun Hıristiyanlaştırılması için baskı ve şiddet uygulanmıştı. Bu durum Rusya'da birçok farklı inanç sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde Eski İnananlar (Rusça: староверы veya старообрядцы, starovyery veya staroobryadtsy; İngilizce: Old Believers) olarak adlandırılan bu topluluklar karşısında Ortodoks Kilisesi her geçen gün tepkisini artırmış ve Çar'ın da desteğini alarak baskı yerini şiddet ve sürgünlere bırakmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi 1666-1667 yıllarında Eski İnananları aforoz etmiştir. Kazakların bağlı oldukları Solovetsky Manastırı rahipleri gönderilen askeri birlik tarafından tutuklandı (Türker, 2020: 171).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

Bu ayırım Kazaklar arasında büyük memnuniyetsizliğe, beraberinde de isyanlara neden olmuştur. Kazakların Rusya'ya yönelik en önemli isyanlardan birisi de Stenka Razin isyanıdır. İsyanın (1671) şiddetli bir şekilde bastırılması ve Stenka Razin'in idam edilmesi ile Don Kazaklar bir kez daha Rusya himayesine girmek zorunda kalmıştı. Bu isyan sonrasında Kazaklar, Rusya'nın isteği üzerine, kontrol edilebilir bir şekilde askeri ve çiftçi bir halk haline gelmişlerdi. Bu düzen I. Petro'nun Çar olması ile değişmiştir. I. Petro'nun reformları Moskova dışında büyük tepkiyle karşılanmıştır. Sakallarının kesilmesi, Batı tipi kıyafetlerin giyilmesi zorunlu hale gelmiş, bunları yapmayanlara ağır vergiler konulmuştu. Kazaklar vergi vermeyi reddetmişlerdir. I. Petro 1707 yılında Prens Yuri Dolgoruky komutasında büyük bir orduyu Kazakların üzerine göndermişti. Kazaklar, Ataman seçtikleri Kondrati Afanasievch Bulavin etrafında toplanarak büyük bir isyan başlatmışlardı. Ancak Dolgoruky komutasındaki ordunun düzenli ordu karşısında başarı elde etmesi son derece zordu. Buna karşın Bulavin önderliğindeki Kazaklar büyük bir mücadele vermişti. Dolgoruky ise bunun karşılığında acımasızca onlarca insanı katletmişti. Bu dönem Kazak tarihinde acılarla anlatılmaktadır. Bulavin 1708 yılında pusuya düşürülerek öldürülmesi sonrasında isyan bastırılmıştı. Bulavin'in öldürülmesi sonrasında Ataman seçilen Ignat Nekrasov, Kazaklar tarihinde önemli bir dönemin de başlangıcıdır. Nekrasov, Rusların saldırılarına karşın Osmanlı Devleti ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Nekrasov'un 1708 yılındaki isyanı da Rus ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılması sonrasında Nekrasov, Kuban'daki Osmanlı ordusuna sığınmıştı. Nekrasov himayesindeki Kazaklar, Osmanlı Devleti tarafından İgnat, İnad, Anad, Ağnad ismiyle anılmıştır. Osmanlı Devleti Nekrasov'a yakın ilgi göstermiş ve Rus Çarı I. Petro'nun ısrarlarına karşın Nekrasov'u teslim etmemiştir. Çar I. Petro'nun Osmanlı Devleti'ne sığınan Kazaklara yönelik birkaç kez af çıkarmasına karşın Kazaklar, Çar I. Petro'nun politikalarına güvenmediklerinden ötürü Osmanlı himayesinde kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Ignat Nekrasov'a gösterdiği alaka kısa sürede karşılığını bulmuştu. Nekrasov önderliğindeki Kazaklar 1736-1739 Osmanlı Rus savaşına kadar Rus birliklerine saldırılar düzenleyerek Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliğini güçlendirmesine katkı sunmuşlardı. Osmanlı Rus (1736-1739) savaşında da Osmanlı ordusunda savaşan Nekrasov önderliğindeki Kazaklar, Kuban bölgesinin Ruslara geçmesi sonrasında bu bölgede yaşamak yerine Osmanlı Devleti topraklarına göç etmeyi tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti, Ignat Nekrasov'un bu talebi sonrasında Kazakların yaşamlarına uygun olan Tuna Deltası'nda iskân edilmelerine karar vermiştir. Böylece 1737 tarihinde Ignat Nekrasov yönetimindeki Kazaklar, Tuna Deltası'na göç etmeye başlamışlardır (Kanat, 2018:336-339).

Ignat Nekrasov'un Kuban'dan çıkması sonrasında Kazakların bir kısmı Tuna nehri kenarına yerleşirken bir kısmı da Anadolu topraklarına doğru yola çıkmışlardı. Tuna nehri kenarına yerleşenler Anadolu'daki Don Kazakları tarafından *Dunay Kazakları* olarak adlandırılmıştı. Servet Somuncuoğlu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

eserinde 38 gemide 26.600 erkek olmak üzere toplamda 70.000 kişinin Karadeniz'in azgın sularında yeni topraklar ararken gemilerin bir kısmının fırtınada batması sonrasında az bir kısmının Osmanlı topraklarına ulaşabildiğini aktarmaktadır. Bunlardan bir kısmı da Enez ve Manyas Gölü kenarına yerleşmişlerdi (Somuncuoğlu, 2004: 59).

Kazakların Anadolu topraklarına gelişi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kazaklar Maynos olarak adlandırdıkları Manyas Gölü kenarında yer alan günümüz isimleri ile Kocagöl ve Bereketli köylerinde, Konya Tuzluca ilçesi Gürsu köyünde ve Beyşehir'in Mada Adası'nda yaşamışlardır. Tartışmanın odak noktası Manyas Gölü çevresine ne zaman yerleştikleri konusundadır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Kocagöl Köyü'nde yaptığı araştırmada yaşayanların ifadelerine dayanarak 1683 yılını vermektedir (Fındıkoğlu, 1962: 8). 1954 yılında iki ay Kocagöl'de araştırma yapan Hilmi Ziya Ülken başkanlığındaki heyette yer alan Beğlan B. Toğrol tarafından 1710-1712 yılları belirtilmektedir (Toğrol, 1987:131). Servet Somuncuoğlu ise 1740 yılını göstermiştir (Somuncuoğlu, 2004: 45). W. Ruben ise 1946 yılındaki gezisinde Manyas Gölü ve Akşehir Gölü kenarındaki Kazakları ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinden elde ettiği bilgilerin yanı sıra 1859 yılında Anadolu'yu ziyaret eden A. D. Mordtmann'ın bu insanları Zaporog Kazakları olarak belirttiğine değinmektedir. Bunun yanı sıra Kazakların sakallarını kesmemeleri sonrasında I. Petro tarafından sürüldüklerine yer vermektedir. Kazakların Anadolu topraklarına gelişlerini ise Osmanlı himayesinde Kırım'da yaşayan Kazakların, Kırım'ın Kaynarca Antlaşması (1774) ile Rusya'nın eline geçmesi sonrasında bu topraklarda yaşayan Kazakların göl kenarlarına yerleştirildiklerini belirtmektedir (Ruben, 1947: 387).

Kazakların Anadolu topraklarına ilk ne zaman geldiği konusunda kesin bir tarih vermek son derece zordur. Arşivlerde yaptığımız araştırmalarda elde ettiğimiz bilgilerde kesin bir tarih tespit edilememiştir. Olayların akışı incelendiğinde 1740 yılı Anadolu topraklarına geldikleri söylenebilir. Kazakların bir başka yerleşim yeri ise Mada Adası olmuştur. Kazakların geçim kaynağı olan tatlı su balıkçılığı nedeniyle Manyas Gölü'nün yanı sıra Terkos ve İznik göllerinde de balık avlamışlardı. Ancak kısa süre sonra başka göller arayışına giren Kazaklar, 1866 yılında Dimitri ve Yuvan isimde iki temsilciyi İstanbul'a göndermişlerdi. Bu temsilciler Manyas Gölü kenarında yaşadıklarını ve diğer halk ile anlaşamadıklarını belirterek Beyşehir Gölü'ndeki Mada Adası'na yerleşme talebinde bulunmuşlardı. Başvurunun kabul edilmesi ve 1867 yılında ilk 30-40 hanenin yerleşmesiyle burada da Kazak yerleşimi başlamıştır. Kazaklar burada Birinci Dünya Savaşı'na kadar yaşamışlardı (Muşmal ve Benli, 2019: 115-116; Üçüncü, 2014:41; Arı, 2003: 83-84).

Kazakların Anadolu topraklarında yerleştikleri bir başka yer ise Tuzluca ilçesine bağlı Gürsu Köyü'dür. Osmanlı Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Romanya, Bandırma ve Beyşehir'de yaşayan Don Kazakların 1883 yılında geldiği Akşehir'in Öcal Mevkii, Kazak Köyü olarak anılmıştı. Bu bölge

1908 yılında (H. 17-03-1325) Cedidiye olarak adlandırılmıştı (BOA, DH.TMIK.S., 68/2, H. 17-03-1325; BOA, MV., 109/99, H. 13-05-1322.). Rus Büyükelçi Semyon İvanoviç Aralov bu köyü ziyaret etmiştir (Aralov, 1997: 117-120). Akşehir'e yerleştirilen Kazakların bir kısmı, yıllar önce Tuna boyuna yerleştirilen Kazaklar da olduğu gibi Manyas'ta bulunan Kazakların da bir kısmının kendi istekleri doğrultusunda bu topraklara göç ettiği arşiv belgelerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır (BOA, ML.EEM./42-3/R-24-08-1293). Tolstoy Vakfı yetkililerinin köyü ziyareti sırasında köyde yaşayanların birçoğu Romanya olan doğum belgelerini göstermişlerdi. Bunun yanı sıra burada yaşayan Kazaklar, Tuna nehri kıyısında yaşadıklarından ötürü *Dunay Kazakları* ya da *Dunayski* olarak adlandırmışlardı (Somuncuoğlu, 2004: 92).

Kocagöl ve Akşehir'deki Don Kazakları araştırmada ele alınsa da Anadolu'daki Kazak varlığı bununla sınırlı değildir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rusya'da yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle İstanbul'a kapsamlı bir Don Kazakları göçü yaşanmıştır. Ekim Devrimi sonrasında Rusya'da yaşanan iç savaşta Kızıl Orduya karşı oluşturulan Beyaz Ordu bünyesinde yer alan Don Kazakları aldıkları yenilgi sonrasında İstanbul'a göç etmişlerdir. Bu göç sonrasında büyük kısmı İstanbul'dan ayrılmışlarsa da bazılarının özellikle Arnavutköy'de yaşamaya devam ettiği bilinmektedir (Bakar, 2015). Bu çalışmada 1962-1963 yıllarındaki göçler ele alındığından, Beyaz Ordu bünyesinde göç eden Don Kazaklarını kapsamamaktadır.

3. GÖÇÜN NEDENLERİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yeni bir göç dalgası başlamıştır (Fındıkoğlu, 1963: 59). Tarihin böylesi dönemlerinde evlerini, yurtlarını bırakmak zorunda kalan insanların geriye dönmesi, yaşadıkları yerde sorunlar nedeniyle başka bir yere göç etmesi geleneği İkinci Dünya Savaşı sonrasında da yaşanmıştır. Ancak diğerlerinden farklı olarak Soğuk Savaş denilen psikolojik savaşın gölgesinde kalmıştır. Kıtasından dünyaya açılan ABD'nin bu süreçte Batı Blokunu temsil etmesi, Doğu Blokunu temsil eden Sovyetler Birliği'ne karşı her sahada mücadeleye sahne olmuştur. Bu Don Kazakları göçünde de yaşanmıştır.

Don Kazakların Türkiye'den göçünün temel nedeni yedi göbeğe kadar evlenmelerinin günah sayılmasıdır. Bu unsur yıllardır Anadolu topraklarında yaşayan Kazakların, kız alıp verme ile neredeyse hepsinin akraba olmasına neden olmuştu. Yedi göbek sonrası kız veya erkek bulmak neredeyse imkansızdı. Sovyetler Birliği ile dini ilişkilere rağmen, kız alıp verme görülmemiştir. Ekzogami (dıştan evlenme) olmaması, topluluğu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu çıkmazda göç kararı alınmıştı. Don Kazakların göç kararının etkisi sadece bölge ile sınırlı kalmamış, uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Göç sürecinde bu topluluklar arasında araştırma yapma fırsatı bulan bilim insanlarının

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

da aktardığına göre göçün temel nedeni araştırmanın da birçok yerinde vurgulandığı gibi evlenememe problemiydi. Bu durum Tolstoy Vakfı arşivinde yer alan ve Don Kazakları tarafından gönderilen mektuplarda ve ABD Kongresine gönderilen raporlarda açıkça ortaya konulmaktadır. Her iki toplulukta yedi göbeğe kadar (bazı kaynaklarda sekiz göbek olarak belirtilmektedir) akraba sayıldığından, yedi göbek yakını ile evlenmek günahı. Yıllardır yaşadıkları bu topraklarda evlenme ile tamamının akraba olmasına, yedi göbek ötesinden insan bulunmamasına neden olmuştur. Çıkış yolu için her iki topluluk da farklı çözüm yolları aramış, İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi evlenmeyi beş kuşağa düşürmesi, Don Kazakları arasında kabul görmemişti. Ancak Kocagöl'dekiler bu kurala bile dikkat edilmediğini üç kuşağa kadar evlendiğini söylemektedirler. Göç kararının alınmasında her ne kadar evlenememe temel neden olarak görülse de uluslararası gelişmeler ve Sovyetler Birliği ile ABD'nin sürece dahil olması göç kararının alınmasında ve yönlendirilmesinde önemli rol oynamıştır (Fındıkoğlu, 1963).

Don Kazakların kültürel değişimler karşısında rahatsızlıkları göç kararının alınmasında son derece etkili olmuştur. Don Kazakları uzun yıllardır yaşadıkları Anadolu topraklarında kültürlerini korumuşlardır. Ancak 1925 itibariyle köye yerleşmeye başlayan Müslümanlar ile etkileşim kültürel değişime neden olmuştur. Bu etkileşim sonrasında dini kurallarda gevşemeler yaşanmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere yedi göbek kuralı birçok kez ihlal edilmiş, her akşam kiliseye gitme yaşlılar dışında uygulanmaz olurken, gençler sadece pazar günleri gitmiştir. O güne kadar iptidai bir şekilde yaşayan Kazakların evlerinde dönemin teknolojik aletleri görülmeye başlamış, kılık kıyafetlerine kadar önemli değişimler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilkokulun açılması, değişimde önemli bir unsur olmuştur (Turhan, 1956:7-8).

Don Kazakları arasında dini ayrışmalar görülmektedir. Kocagöl'de bulunan iki kilise bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır. Kocagöl'deki bu farklılığın kaynağı nereden geldiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu ayrımın Don Kazakların bir kısmının Mada Adası ve Gürsu Köyü'ne göç etmesinde rol oynadığı söylenebilir (Ülken ve Tanyeli, 1955: 147). Kazaklardaki bu ayrım göç kararı alınmasında olmasa da göç güzergahının belirlenmesinde rol oynamıştır. Kocagöl'deki Büyük Kilisenin Papazı İlya Baran'ın Rusya yanlısı tutumuna karşın Küçük Kilisenin papazının bu süreçte tarafsız kalması, topluluğun büyük kısmının Sovyetler Birliği'ne göç etmelerinde etkili olmuştur (Fındıkoğlu, 1963: 60). Her ne kadar iç nedenlerden göç kararının alındığı görülse de Sovyetler Birliği, Türkiye ve ABD'nin bu sürece etkisi son derece önemlidir. Aşağıda bu ülkelerin göç kararının alınmasında ve güzergahının belirlenmesinde oynadığı rol belirtilmektedir.

4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ETKİSİ

Don Kazakları bu çıkmazlarla mücadele ederken, 1953 yılında Stalin'in ölümü sonrasında yerine geçen Nikita Kruşçev ile Sovyetler Birliği'nde değişim rüzgârları esmekteydi. Kruşçev, yapılan hataları Stalin'e mal ederek yeni bir dönemin sinyalini vermiştir. Bunun en önemli göstergesi olarak da diasporadaki Rusları anavatana çağırılmıştı. Bu çağrı tesir etmiş, göç kararının alınmasında rol oynamıştı. Bu çağrının yanı sıra Rusların uzay savaşında ön plana çıkması ve uzaya ilk insan gönderme projesinin 12 Nisan 1961 yılında başarıya ulaşması, Don Kazakları üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak topluluklar arasında Rus ajanları görülmeye başlanmıştır. Kocagöl'de 1950-1964 yılları arasında öğretmenlik yapan Şevket Uysal 1952 yılında köye Polonya asıllı Jorj Barsiç isminde bir yabancı geldiğini ve kişinin üzerinde yapılan aramada sigara paketine saklanmış mermi bulunduğunu belirtmektedir. Bu ismin güvenlik güçlerine teslim edildiğini belirten Uysal, Barsiç'in neden köye geldiği konusunda resmi bir bilgi elde edemese de ajanlık faaliyetlerinin Don Kazakları arasında etkin yürütüldüğünü ifade etmektedir (Somuncuoğlu, 2004: 174).

Sovyetler Birliği ile Türkiye ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrasında krizler ile anılmaktadır. Ancak bazı dönemlerde iki ülke arasındaki ilişkilerde iyileşmeler görülmektedir. Bu iyileşmenin arkasında önemli isimler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi Nikita Rijov'du. Aslında tekstil mühendisi olan Büyükelçi Rijov, 1935-36 yıllarında Kayseri'de, Türkiye'nin tekstil atılımında görev almıştır. Yıllar sonra büyükelçi olarak geldiği Ankara'da o günkü tecrübelerinden faydalanmıştır. Türkçe konuşabilen Nikita Rijov, 16 Nisan 1957 yılında Türkiye'ye atanmıştı (NATO, 1958).

Nikita Rijov aynı zamanda Sovyetler Birliği'nde Nikita Kruşçev ile başlayan değişimi temsil etmekteydi. Türkiye'ye geldiğinde Don Kazakları göç konusunda çıkmazlar ile mücadele etmekteydi. ABD'ye başvuru olumlu karşılanmamıştı, Sovyetler Birliği ise o güne kadar bu konuya ilgi göstermemişti. Ancak Büyükelçi Rijov ile işler değişmişti. Sovyetler Birliği'nin İstanbul Konsololuğu Kocagöl'deki Don Kazakları ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Göç kararının şekillenmesinde Sovyetler Birliği İstanbul Başkonsolosluğu yoğun çaba göstermiştir (Somuncuoğlu, 2004: 137). Gürsu Köyü'nün aksine Kocagöl'e ulaşım son derece kolaydı. Bu nedenle Anadolu'nun ortasındaki, Gürsu Köyü'ndeki Don Kazaklarına ulaşmak zor ve tehlikeliydi. Bu nedenle bu topluluk Rus propagandasından kısmen uzak kalabilmiştir. Don Kazakların dini olarak Rusya ile bağlantıları son derece güçlüydü. Kocagöl'deki Büyük Kilisenin çanı 1879 yılında Moskova'dan getirilmişti. Bunun yanı sıra 1953 yılındaki Gönen depreminde zarar gören kiliselerin tamiri için İstanbul'daki Rum Patrikhanesinden yardım alınmıştı. Rus dini liderler Don Kazaklarını sık sık ziyaret etmiştir (Ülken ve Tanyeli, 1955: 149).

5. TÜRKİYE’NİN TUTUMU

Türkiye’deki siyasi gelişmeler bu topluluklar üzerinde baskıya neden olmuştur. Cumhuriyetin yapısal reformları topluluğu da etkilemiştir. O güne kadar dışarıya kapalı olan Don Kazakları özellikle ilkokulun zorunlu olması sonrasında önemli bir değişim ve etkileşim yaşamıştır. 1925 yılında Kocagöl’e Müslümanların yerleştirilmesi Kazakların kültüründe değişimlere neden olmuştur. Dini yasaklarda gevşemeler, yedi göbeğe kadar evlenmenin yasak sayılmasına karşın, beş göbekten evlenmeler görülmüştür. Her akşam kiliseye gitme alışkanlığına sadece yaşlılar riyaret etmiş, gençler ise sadece Pazar günleri kiliseye gitmişlerdi. Yaşayış tarzlarının yanı sıra ev eşyalarında da değişimler meydana gelmiştir. Teknolojik aletlerin kullanılmaya başlandığı evlerde Müslüman yemekleri de görülmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra köye berber, terzi, demirci, araba tamircisi, nalbant, kunduracı, marangoz, bakkal, kahveci gibi mesleklerde girmiştir (Turhan, 1956:8-9).

Don Kazakları yıllardır korudukları kültürlerinde yaşanan değişimler yaşlılarda rahatsızlığa neden olmuştur. Bu durum beraberinde asayiş sorunlarına da neden olmuş ve Kazakların huzurunu kaçırmıştır. Kazakların huzurunu kaçıran bir başka unsur ise *6-7 Eylül Olayları*’dır. 6-7 Eylül Olayları olarak adlandırılan 1955 yılında Beyoğlu’nda gayrimüslümlere karşı saldırılar topluluk arasında derin endişeye neden olmuştur (Somuncuoğlu, 2004: 137).

27 Mayıs 1960 Darbesi ve sonrasındaki gelişmeler Don Kazakları üzerinde olumsuz etki etmişti. Akşehir Gürsu (Kazak Köyü) sakinlerinden Mehmet Gündüz’ün (D. 1924) belirttiğine göre Adnan Menderes’e büyük sevgi duyan ve genellikle Demokrat Parti’ye oy veren Akşehir’deki Don Kazakları, 27 Mayıs 1960 Darbesi etkisinde kalmış ve bu durum göçü hızlandırmıştır (Somuncuoğlu, 2004: 186). 27 Mayıs 1960 Darbesinin bir başka etkisi ise dönemin istihbarat teşkilatı Milli Emniyet Hizmeti’nden büyük oranda tasfiyedir. Teşkilatın büyük oranda tasfiye edilmesi, topluluğa yönelik propaganda faaliyetlerini kolaylaştırmıştır (Kıyanç, 2020: 24).

Don Kazakların göç güzergahı olarak ABD-Sovyetler Birliği arasında karar verme aşamasında ülkedeki Sovyetler Birliği karşıtlığı hissedilmektedir. Basında Sovyetler Birliği’ne göç kararı geniş yer bulmuş, tepkiyle karşılanmıştır. Folklor Araştırmaları Dergisi, Almanya’da mühendislik yaparken, göç kararı sonrasında Türkiye’ye dönen bir Don Kazakın, “*Bunlar deli mi? Bir türlü anlatamadım. Bir defa bu göç işi akıllarına girmiş!*” ifadelerine yer vermiştir. Dergide yer bulan bir başka ifade ise göçün arkasında başka nedenlerin olduğunu göstermektedir: “*İnanmayın köyde bekar kalmış bir kız yok. İki Rus Rusya’ya gitti. Arkasında göç işi başladı.*” (Fındıkoğlu, 1962: 28).

Türkiye göç kararına önceleri kayıtsız kalmıştır. Ancak Sovyet propagandasının artması ve topluluğun Rusya’ya göç konusunda ısrarı üzerine Türkiye, topluluğun Rusya’ya değil ABD’ye göç

etmesinden yana tavır takınmıştır. Bunun göstergesi olarak da ABD adına topluluk ile görüşen ve onları ABD'ye göç ettirmeye çalışan Tolstoy Vakfı yetkilileri kolayca topluluk arasında faaliyet yürütmüştür. Bu süreçte topluluk Amerikacılar ve Rusyacılar olarak ikiye ayrılmıştı. Rusyacıların faaliyetlerinin son derece gizli yürütülmesine karşın Amerikacılar açıktan faaliyet yürütmüştür (Fındıkoğlu, 1963:66).

6. ABD'NİN GÖÇE ETKİSİ

Sovyetler Birliği bünyesinde bunlar yaşanırken, öteki tarafta ABD nezdinde de hareketlenme meydana gelmiştir. Tolstoy Vakfı ve ABD Hükümeti tarafından desteklenen vakıflar Malakanların ve Don Kazakların ABD'ye göçü konusunda çalışmalara başlamıştı. ABD ile olan süreç ünlü yazar Lev. N. Tolstoy'un küçük kızı Aleksandra Tolstoy tarafından 1939 yılında ABD'de kurulan Tolstoy Vakfı tarafından yürütülmüştür (Kıyanç, 2020: 346-347; Akça ve Kıyanç, 2017: 34). Tolstoy Vakfı'nın Türkiye'de faaliyeti Don Kazakların, Tolstoy Vakfı Avrupa Bürosu'na gönderdiği mektupla başlamıştı. Türkiye'den Tolstoy Vakfı'na Ataman Taras ile Ayşe Adlan'ın mektuplarından daha önce ünlü Ortodoks ikona ressamı Pimen Sofronov tarafından mektup yazılmıştı. Bu mektuplar arasında Kocagöl Köyü sakinlerinden Kırım göçmeni Ayşe Adlan'ın mektubu son derece etkili olmuş, bir Müslümanın göç kararı sonrasında bu insanların düştükleri durumdan kaygılanması vakfın başkanı Aleksandra Tolstoy'u harekete geçirmeye yetmişti. Aleksandra Tolstoy, Tolstoy Vakfı Başkan Yardımcısı Tatiana Schaufuss'u Washinton'a, onun yardımcısı Vera Samsonoff'u Münih'e gerekli görüşmeler yapmak üzere göndermişti. Tolstoy Vakfı'nın harekete geçmesi göç sürecinde etkili olmuştur (Antley, 2016: 61-62).

Bu süreçte toplulukları ziyaret edenler sadece Rus ve Amerikalılar değildir. Bunun yanı sıra Almanya ve Fransa da sürece aktif olarak dahil olmuştur. Fransa'dan gelen din adamları topluluğun Batı Bloku ülkelerine göç etmesi için çaba göstermiş, Sovyetler Birliği aleyhine konuşmalar yapmıştır. Toplulukların Almanya'da okuyan çocukları ise gönderdikleri mektuplar ile ailelerinin Sovyetler Birliği'ne göç etmesine engel olmaya çalışmıştır (Somuncuoğlu, 2004: 153).

Tolstoy Vakfı'nın bu konuda önünde iki önemli mesele bulunmaktaydı, ilki Sovyetler Birliği karşısında güç kazanmak için uluslararası kuruluşlar ile ortak hareket etmesi gerekiyordu. İkincisi ise ABD hükümeti tarafından topluluk üyelerinin ülkeye girişleri için izin ve Türkiye'deki faaliyetler için destek alınması gerekiyordu. Tolstoy Vakfı yetkilileri görüştüğü isimlerden Türkiye'de yürütecekleri faaliyetler için destek toplarken bir yandan da 1948 yılında yaşandığı gibi Türkiye'ye yönelik mülteci kotasının kaldırılması için çalışmıştı. Bu kapsamda Vera Samsonoff, 9 Ocak 1962 tarihinde ABD'nin Cenevre'de bulunan Mülteci Şefi Edward W. Lawrance'ye Ayşe Adlan'ın mektubunu göndermişti. Samsonoff, mektuba ek olarak gönderdiği notta Ayşe Adlan'ın mektubundan anlaşıldığı üzere

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

topluluğun göç nedeniyle paniğe kapıldığını ve Türkiye'nin faaliyet alanı olmamasına karşın bu topluluğa yardım edecek tek vakfın Tolstoy Vakfı olduğunu belirtmiştir (Antley, 2016: 68-69).

Vera Samsonoff ile Edward W. Lawrance bu konuyu görüşmek üzere 17 Ocak 1962 tarihinde Vera Samsonoff'un evinde bir araya geldiler. Görüşmede Samsonoff, Ayşe Adlan ve Ataman Taras'ın mektuplarının tercümelerini Lawrance'ye ilettiler. Bunun yanı sıra Tolstoy Vakfı'nda yer alan Don Kazakları-Eski İnananlar (Old Believers) hakkındaki bilgileri Lawrance'ye ilettiler. Vera Samsonoff'un bir gün sonra (18 Ocak 1962) Aleksandra Tolstoy'a gönderdiği raporda görüşme hakkında bilgi vermişti. Lawrance, Tolstoy Vakfı'nın topluluğa neden bu kadar önem verdiğini merak etmişti. Bunun yanı sıra bu topluluğun ABD'ye yerleştirilmesine soğuk baktığını açıkça ifade etmiş, ABD yerine Brezilya veya Arjantin'e gönderilmesinin daha uygun olacağını belirtmişti. Lawrance görüşmeden birkaç gün sonra İstanbul'a önemli bir ziyarette bulundu. ABD yönetimine göç için destek talebini iletmeden önce topluluk hakkında önemli bilgiler edindi. Dünya Kiliseler Konseyi tarafından iletilen bilgiler ile geri döndü (Antley, 2016: 70).

Vera Samsonoff, Edward W. Lawrance'e Güney Amerika'da yaşanan kuraklık ve komünizm tehlikesi nedeniyle burada yaşayan Eski İnananların uzun süredir Tolstoy Vakfı'ndan ABD'ye göç ettirilmeleri hususunda yardım istediğini ve bu nedenle iki hafta önce vakfın bu yönde bir karar aldığını, bu nedenle Türkiye'den göç etmek isteyenlerin ABD'ye getirilmesi, diğer Eski İnananlar ile beraber yaşayabilecekleri bir yere yerleştirilmesi gerektiğini belirtti. Lawrance ise böylesine bir izin için yasal düzenlemeler yapılması gerektiği uyarısında bulundu (Antley, 2016: 71). Vera Samsonoff'un, Edward W. Lawrance'ye verdiği rapor ve bu rapordaki ifadeler, daha sonra ABD Kongre raporlarında da yer almıştır. Raporda Don Kazakların Anadolu'ya 5.000 kişi geldiğini iddia etmektedir. Oysa Don Kazakları konusunda yaptığımız araştırmalarda bu sayının abartı olduğunu belirtmek gerekiyor.

Tolstoy Vakfı tüm süreci son derece gizli yürütmüştür. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere Aleksandra Tolstoy, Tatiana Schaufuss ve Vera Samsonoff tarafından yürütülen çalışmanın başka vakıfları harekete geçirmesini engellemek için çalışmalar gizli tutulmuştu. Bu vakıfların başında New York merkezli Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches- WWC) gelmekteydi. Tolstoy Vakfı, WWC'nin müdahil olmasından sakınıyordu. Tolstoy Vakfı, ABD kurumlarından gerekli desteği aldıktan sonra WWC ile göç sürecinde sınırlı bir şekilde ortak hareket etmişti. Tatiana Schaufuss, 19 Ocak 1962 tarihinde Vera Samsonoff'a gönderdiği yazıda sürecin son derece gizli yürütülmesi gerektiğini vurgularken, gerekli desteği almak için ICEM'den (Intergovernmental Committee for European Migration) John Thomas ve Cordt Muller ile irtibata geçilebileceğini belirtmiştir (Antley, 2016: 76).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

Tatiana Schaufuss Washington'da gerekli destek arayışındayken, Vera Samsonoff ise Türkiye ziyareti için gerekli parasal ve lojistik destek arayışındaydı. Bu nedenle Samsonoff, ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı CIA himayesinde 1950'lerde kurulan American Committee for Liberation (Amerika Özgürlük Komitesi)'nden Peter von Wahlde ile görüştü. Wahlde, Samsonoff'a gerekli maddi desteği verebileceğini belirtmişti. Bu Tolstoy Vakfı'nın CIA ile gerektiğinde nasıl işbirliğine girdiğinin bir göstergesidir. Wahlde bu destek karşılığında topluluk ve özellikle önderleri hakkında detaylı bilgi talep etmiştir. Wahlde bu bilgiler sayesinde Sovyetler Birliği'nde istihbarat için başka isimlere ulaşabilmeyi planlamıştır. Samsonoff, Wahlde'den destek aldıktan sonra vakıf ile Türkiye bağlantısını yürüten Gazi Khan ile görüşmüştür. Gazi Khan, Türkiye ziyareti için gerekli bilgiler ve yerel yöneticiler ile kuracağı diyalog konusunda bilgilendirme yapmıştır (Antley, 2016: 77-78).

Ocak ayının son günleri ve Şubat ayının ilk günlerini kapsayan ilk ziyarette Vera Samsonof ve Tatiana Schaufuss Kocagöl'deki Don Kazakları ile görüşmüştü. Ancak ziyarette ABD'ye göç ettirilmesi konusunda Tolstoy Vakfı, ABD yönetiminden yeterli desteği alamamıştı. ABD'li yöneticiler topluluğun Brezilya veya Arjantin'e yerleştirilmesini savunmaktaydılar. Bir başka seçenek olan Kanada ise toplu bir göçe karşı olduğunu sadece bir veya birkaç aileye izin verileceğini belirtmişti. Bu durum Türkiye'deki temsilcilerinde görüşmelerine yansımıştı. Vera Samsonoff, Türkiye'ye 18 Ağustos ve 5 Eylül 1962 tarihleri arasında ikinci bir ziyarette bulundu. İlk ziyaretinde sadece Kocagöl'deki Don Kazakları ziyaret eden Vera Samsonoff ikinci ziyaretinde Kocagöl'ün yanı sıra Konya'daki Don Kazaklarını da ziyaret etmişti (Antley, 2016:79, 84-85).

Gelişmelerin yaşandığı süreçte topluluk hakkında araştırma yapan isimlerden Orhan Türkdoğan, Tolstoy Vakfı'nın Don Kazakları arasında yürüttüğü faaliyetleri göçün nedenleri arasında göstermektedir (Türkdoğan, 2005: 273). Tolstoy Vakfı yöneticilerinin ziyareti topluluk üzerinde ayırışmaya neden olmuştu. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Manyas ve Akşehir'deki Don Kazakların Rusyacılar ve Amerikacılar olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Sovyetler Birliği ile ABD arasında topluluklar üzerinden mücadele başlamıştı. Sovyetler Birliği faaliyetleri, büyükelçilik ve papaz İlya Baran tarafından son derece gizli yürütülmekteydi. Bu süreçte Rus gazeteleri okunup, Rus radyoları dinleniyordu. Amerikacılar ise son derece açık ve kapsamlı bir propaganda sürdürmekteydiler. Amerikacılar ve Rusyacılar, insanları kendi yanına çekmeye çalışmaktaydılar. Rusyacılar, ana vatan merkezli propagandada Sovyetler Birliği'nin Stalin Rusya'sı olmadığını, ana vatanlarında evlatlarına kolaylıkla eş bulabileceklerini savunmaktaydılar. Amerikacılar ise eş bulma kaygısı karşısında ABD'ye yıllar önce giden Don Kazakları olduğunu belirtiyorlardı. Türkiye'de yaşadıkları dini özgürlüğün Sovyetler Birliği'nde ellerinden alınacağını, kazanç serbestliğinin ortadan kalkacağını, kadınlarının renkli elbiselerine ve erkeklerin sakallarına karışılacağını belirtmekteydiler. Karşı çıkanların ise birçok

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

muhafaza uygulandığı gibi onların da Sibiryaya gönderileceğini sık sık kullanmışlardı. Sovyetler Birliği görevlileri el altından tartışmaları destekleyecek argümanlar gönderirken; ABD adına Tolstoy Vakfı kontrorlünde açıktan faaliyet yürütülmekteydi (Fındıkoğlu, 1963: 65-66; Kıyanç, 2020: 346).

Göç kararı sonrasında toplulukların yaşadığı yerler Sovyetler Birliği ve ABD arasında bir mücadeleye sahne olmuştu. Tolstoy Vakfı yetkilileri Don Kazakları ile görüşerek onların Sovyetler Birliği'ne gitmemeleri, onun yerine başta ABD olmak üzere istedikleri Batı Bloku ülkelerinden birisine gitmelerine ikna etmeye çalışmıştı (Milliyet Gazetesi, 1962c: 3). Tatiana Schaufuss ve Vera Samsonoff Don Kazakları arasındaki faaliyetleri bölge basınında geniş yer tutmuştu. Milliyet Gazetesi (1962a), Tolstoy Vakfı'nın Don Kazaklarını ziyaretini "*Rusya'ya Göçecek Kazak'ları Amerikalıklar da Davet Etti*" başlığı ile vermişti (5). Beraberindeki tercümanlarla Don Kazakların ileri gelenleriyle konuşan Schaufuss topluluklara istedikleri ABD'ye veya herhangi bir Batı Bloku ülkesine (Kanada, Meksika, İtalya, İspanya ve Fransa) ücretsiz olarak götürüleceklerini, gittikleri ülkelerde ev ve iş temin edileceğini ve tarım arazisi verileceğini belirtmiştir.

Bu cömert teklifler karşısında Don Kazaklarının tepkisi beklenen seviyede olmamıştır. Kocagöl Köyü'ndeki Don Kazaklarının Tatiana Schaufuss'a ilgisi pek iyi değildi. Sovyetler Birliği'ni ana vatanları olarak gören birçok Kazak, ABD ve sunulan ülkelere gitmeyi macera olarak görüyorlardı. Evlenme sıkıntılarının sadece Sovyetler Birliği'nde çözüleceğine inanıyorlardı. Tatiana Schaufuss sorunun çözümü için ABD'de Ortodoksların yoğun olarak yaşadığı yerlere yerleştirileceklerini belirtmişti. Schaufuss bireysel görüşmelerini zor da olsa tamamladıktan sonra topluluğun önde gelenlerinin de yer aldığı toplu bir görüşme yaptı. Schaufuss teliflerini sunarak onları Sovyetler Birliği'ne gitme kararından vazgeçirmeye çalışmıştır. Toplu görüşmeye katılan ve topluluğun göç kararının alınmasında son derece önemli rol üstlenen İlya Baran, Schaufuss'un konuşması sonrasında kendisinin Sovyetler Birliği'ne göç edeceğini belirterek, ABD'ye gitmek isteyenlerin yalnız gideceğini belirtmişti. İlya Baran'ın bu çıkışı zaten karar vermede büyük zorluk yaşayan ve propagandalar sayesinde kafaları karışık topluluk üzerinde son derece tesirli olmuştur. İlya Baran'ın çıkması sonrasında büyük bir kalabalık onu takip ederek toplantıdan ayrılmıştır. Bu olumsuz havaya karşın Kocagöl'de dört aile Tatiana Schaufuss'un getirdiği formları doldurarak ABD'ye gitmişlerdir (Eröz, 1962: 129-130; Kıyanç, 2020: 350).

Tolstoy Vakfı'nın Manyas'taki Don Kazakları üzerinde etkili olamamasının ilk nedeni, Tolstoy Vakfı'nın topluluk ile iletişime geçmesinde gecikmesiydi. Bu gecikme Sovyetler Birliği'ne gitme kararının güçlenmesine neden olmuştur. Bir başka neden ise Tolstoy Vakfı görevlilerinin ABD'den bu konuda gerekli izinleri çıkaramamış olmalarıdır. Bu durum topluluk arasında endişeye neden olmuştur. ABD dışında başka bir ülkeye gitmenin evlenme sorununu çözmeyeceğini çok iyi bildiklerinden ötürü,

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

talebe olumlu yanıt vermemişlerdir. Bu tarihlerde Milliyet Gazetesinde yayınlanan haberde Kazaklardan 1069'unun Sovyetler Birliği'ne göç için izin başvurusunda bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan sadece 16'sı Türkiye'de kalmaya devam edecekti. Türkiye'de kalanların Almanya'da okuyan çocuklarının mektupları nedeniyle Sovyetler Birliği'ne göç etmekten vazgeçmişlerdi (Milliyet, 1962b: 1).

Tatiana Schaufuss'un çabaları Kocagöl'deki Don Kazakların aksine Gürsu'daki Don Kazakları arasında son derece etkili olmuştu. Gürsu'daki Don Kazakların beşte biri Sovyetler Birliği'ne, geri kalanlar ABD'ye gitmişlerdir. Akşehir'deki Don Kazakların ABD'ye gitme nedenini Fındıkoğlu, cemaatin lideri Dimyan Alagöz'ün Sovyetler Birliği'nin propagandalarına karşı çıkarak ABD'ye gitmeye karar vermesinin etkili olduğunu belirtmektedir. Fındıkoğlu, Dimyan Alagöz ile yaptığı görüşmeyi şöyle aktarmıştır:

“Dimyan Alagöz, Rusya'dan kaçmalarının üç nedeni olduğunu belirtmişti: Sakalımız, evlenme ve doğum işlemleri, doğum ve ölüm kayıtlarının kilisemiz tarafından yapılmasıdır. Bu üç unsura Çarlık Rusya'da olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de karışılacağını belirterek ABD'ye oradan Kanada'ya göç etme kararı aldığını ifade etmiştir. Alagöz, 9 hanenin (49 nüfus) Sovyetler Birliği'ne göç etme kararına neden olarak (Sovyetler Birliği taraftarı) papaz İlya Baran'ın yoğun faaliyetlerini göstermişti. Kalan 30 hane de Kanada'ya yerleşmiş akrabalarının yanına gideceklerdi (Fındıkoğlu, 1963:69; Kıyanç, 2020: 350).”

Türkiye'de Tolstoy Vakfı başkan yardımcısı Tatiana Schaufuss'un topluluğu ikna çabaları devam ederken, ABD'de Aleksandra Tolstoy topluluğun bu ülkeye göç edebilmesi için gerekli yasal işlemleri tamamlamıştı. ABD Adalet Bakanı Robert Kennedy Nisan 1963'te ABD'ye gelecek bu insanlar için izin verildiğini duyurdu. ABD Adalet Bakanı Kennedy'nin bu kararı vermesinde vakfın yoğun çabasının yanı sıra ABD Dışişleri Bakanlığı'nın da Türkiye'den göç etmesi planlanan toplulukların Amerikan kültürüne adaptasyonunun kolay olacağı öngörüsü ve Sovyetler Birliği ile mücadele etme kapsamında destek vermesi etkili olmuştur (Antley, 2016: 46-47; Kıyanç, 2020: 351).

Don Kazakların ABD'ye göçü konusunda nitelikli bir istatistik tutulmamıştır. Bu konuda yayınlanan haberlerde de farklı rakamlar verilmektedir. Türkiye ve ABD'de konuyu haber yapan basın kuruluşları göç edenlerin sayısını 225 ve 250 olarak belirtmektedir. Kocagöl'deki Don Kazakların aksine Akşehir'deki Don Kazakların sayısı daha fazladır. Bunun yanı sıra az da olsa Kars'ta yaşayan Malakanlardan da ABD'ye göç edenler bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıllardır süren propagandası ve ana vatan olgusu göz önüne alındığında bu ülkeye gidenlerin sayısı ABD'ye gidenlerden çok daha fazladır. Ancak ABD'nin sürece sonradan katılması ve bürokratik aksaklıklar göz önüne alındığında Tolstoy Vakfı'nın süreçte etkili olduğu görülmektedir. Göç sürecinin son ayağı olan ABD'ye gitmeye karar verenler, Ankara Esenboğa Havalimanı'ndan Türk Hava Yolları ve Pan

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

American Hava Yollarına ait uçaklar ile New York havalimanına girmişlerdir. Karşıl原因anlar arasında Tolstoy Vakfı yöneticilerinin yanı sıra ABD Kongre üyeleri de yer almıştır (Somuncuoğlu, 2004: 152; Milliyet Gazetesi, 1963: 1; The New York Times, 22 Nisan 1963; Kıyanç, 2020: 351; Akça ve Kıyanç, 2017: 34).

7. SONUÇ

Anadolu'da yıllardır yaşayan Don Kazakları, beraber yaşadıkları bölge insanı tarafından renkli kültürleri ile anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete miras kalan topluluk, 1963 yılına kadar bu coğrafyada yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kesin göç hareketi kararı alan topluluk, bu karar sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği çekişmesinin ortasında kalmıştır. Türkiye ise bu süreçte ABD yanlısı bir politika izlemiştir. Göç sürecinin psikolojik baskısının yanı sıra bu çekişmesinde ağır baskısı altında kalan Don Kazakları, göç güzergahının belirlenmesinde zorluk yaşamıştır. Dışa kapalı, kültürel değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan bu topluluk arasında en büyük ayrışma da bu süreçte görülmektedir. Amerikacılar ve Rusyacılar olarak ikiye ayrılan topluluk, karşılıklı propaganda etkisinde kalmışlardır.

Göç kararının alınmasına yedi göbeğe kadar evlenme yasağı (günah sayılması) neden olmuştur. Bu olgu gölgesinde meydana gelen olaylar, göçün uluslararası boyutunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Rusya ile tarihi ve dini bağlantılarını koparmayan Don Kazakların, Nikita Kruşçev sonrasında göç hareketliliği hızlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin propagandaları ile büyük bir kısmı bu ülkeye göç etmiştir. ABD ise göç sürecine sonradan katılsa da Tolstoy Vakfı aracılığı ile etkin bir propaganda yürütmüş, topluluk iki kez Tolstoy Vakfı yetkilileri tarafından ziyaret edilmiştir. Türkiye'nin de desteği ile açıktan faaliyet yürütmüşlerdir. Ancak topluluğun büyük kısmının Rusya'ya göç kararı karşısında yapacakları pek bir şey yoktu. Nihayetinde küçük bir kısmı ABD'ye göç etmiştir. Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler ise topluluğun göç sürecinin hızlanmasında rol oynamıştır. Türkiye her ne kadar Sovyetler Birliği'ne göçe engel olmaya çalışsa da bu süreçte başarılı olamamıştır. Bu durum Anadolu'daki Don Kazakları göçünün sadece içsel nedenin yanı sıra uluslararası boyutunun olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, DH.TMIK.S..., 68/2, H. 17-03-1325.

BOA, ML.EEM./42-3/R-24-08-1293.

BOA, MV., 109/99, H. 13-05-1322.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

NATO (1958).AC/119-WP(58)11.9.

Kitaplar

Aralov, S. İ. (1997). “Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I”, Çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Bakar, B. (2015). “Beyaz Ruslar Esir Şehrin Misafirleri”, 2. Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Kamalov, İ. (Yayına Hazırlayan) (2016). “Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu”, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kıyanç, S. (2020). “CIA ve Türkiye’de Darbeler, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi, Talat Aydemir ve Eminsü Darbe Girişimleri”, İzmir: Duvar Yayınları.

Muşmal, H. ve Benli, K. (2019). “Osmanlı Dönemi’nde Mada Adası’na Yerleştirilen Rus Kazakları”, (107-128), Geçmişten Günümüze Göçler, Konya Kitabı XVII, Ed. Alattin Aköz, Doğan Yörük, Haşim Karpuz, 2. Cilt, Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları.

Öztürk, Y. (2000). “Özü’den Tuna’ya Kazaklar 1”, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Riasanovsky, N. V.ve Mark D. Steinberg, M. D. (2016). “Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze”, Çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Somuncuoğlu, S. (2004). “Don Kazakları”, İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkdoğan, O. (2005).“Malakanların Toplumsal Yapısı”, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Makaleler

Akça, B. ve Kıyanç, S. (2017). “Malakanlar’ın Anadolu’daki İzleri”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 18(39): 22-43.

Arı, Y. (2003). “Manyas Gölü’nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişim”, Türk Coğrafya Dergisi, 40: 75-97.

Doğan, O. (2019). “Kazak Adının Menşei, Kazak Halkının ve Hanlığı’nın Oluşumu ve Faaliyetleri (XVI. Yüzyıla Kadar)”, Bellek Hayat Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi, 1(1): 16-27.

Erdoğan, H. (2020.). “Kozaklar: Milli Kimlik ve Sosyo-Kültürel Yaşam”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 13(32): 1426-1440.

Eröz, M. (1962). “Türkiye’de Slav Muhacirleri ve Kazaklar Etrafında Bazı Kaynaklar”, Sosyoloji Konferansları, 3: 121-136.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

Fındıkoğlu, Z. F. (1962). “Türkiye’de İslav Muhacirleri”, Sosyoloji Konferansları, 3: 1-30.

Fındıkoğlu, Z. F. (1963). “Türkiye’den Rusya ve Amerika’ya Göç Eden İslav Muhacirleri”, Sosyoloji Konferansları, 4: 56-93.

Kanat, V. (2018).“XVIII. Yüzyılda Don Kazaklarının (Ağnadlar) Tuna Deltası’na Yerleştirilmeleri”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(67): 333-357.

Kaplan, K. A. (2019). “Rusça ve Türkçe Kaynaklar Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu’daki Yaşamları”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXIV(1): 1-22

Kıyanç, S. (2020). “Tolstoy Vakfı ve Türkiye’deki Faaliyetleri”, ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2): 333-356.

Ruben, W. (1947). ”Anadolu’nun Yerleşme Tarihi ile İlgili Görüşler Koçhisar’ın Tuz Gölü Batısındaki Step Köylerinde 1946 Eylülünde Yapılan Bir Araştırma Gezisinin Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Çev. Abidin İtil, 5(4): 369-389.

Toğrol, B. B. (1987). “The Kuban Cossacks of Manyas Turkey and ‘The Cossaks’ of Leo Tolstoy”, Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 15: 125-146.

Turhan, M. (1956). “Kültürde Değişen ve Değişmeye Mukavemet Eden Unsurlar”, Psikoloji Çalışmaları, 1: 6-21.

Türker, Ö. (2020). “Don Kazakları Arasında Stenka Razin İsyanı (1670-1671)”, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 12:163-186

Ülken, H. Z. ve Tanyeli, A. N. (1955). “Gönen Bölge Monografisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2(10-11): 115-154.

Yüksel, S. (2011). “Don Kazaklarının Azak’ı İşgalleri (1637-1942), Tarih Araştırmaları Dergisi, 30(49): 205-218.

Tezler

Antley, J. (2016). “Measurin Tolstoy’s Peasants: Old Believer Settlement in Oregon Through the 1960’s and 1970’s”, Doktora Tezi, Kansan: The University of Kansas.

Arı, Y. (2001). “Vision of a Wetland: Linking Culture and Conservation at Lake Manyas, Turkey”, Doktora Tezi, Austin: The University of Texas.

Üçüncü, B. B. K. (2014). “Tarihi Süreçte Beyşehir Gölü Adalarında İskân, Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Faaliyetler,” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1020740

BANÜSAD, 2021; 4(BCS 21 Özel Sayısı), 133-151

Sürelili Yayınlar

Milliyet Gazetesi. (1962a). “Rusya’ya Göçecek Kazak’ları Amerikalılar da Davet Etti, 10 Şubat: 5.

Milliyet Gazetesi. (1962b). “Kazaklardan 1069’u Rusya’ya Dönüyor”, 14 Şubat: 1.

Milliyet Gazetesi. (1962c). “Komünizm Propagandası Yapan 3 Malakan Yakalandı”, 17 Şubat: 3.

Milliyet Gazetesi, (1963). “225 Malakan ve Kazak Amerika’ya Gitti”, 05 Haziran: 1.

The New York Times, (1963). “Last 250 Russians in Old Sect in Turkey Will Resettle, in U.S.; Flight to Rockland”, 22 Nisan.